

Samuel Beckett: *Eleutheria*. Les Editions de Minuit

Vlak voor zijn dood in 1989 zou Samuel Beckett, naar aanleiding van een eventuele uitgave van zijn verzameld werk, hebben gezegd: 'Als men er in elk geval maar niet *Eleutheria* in opneemt'. Voor Beckett-liefhebbers heeft deze titel een welhaast legendarische klank gekregen. Het eerste toneelstuk dat hij in het Frans had geschreven, in januari-maart 1947, twee jaar voor *Wachten op Godot*. Tegen Becketts wil is het nu toch gepubliceerd.

Nadat zijn vroegere Amerikaanse uitgever had aangekondigd hoe dan ook een Engelse versie op de markt te zullen brengen, besloot zijn Franse uitgever en executeur-testamentair het niet op een rechtszaak te laten aankomen en gaf de oorspronkelijke tekst uit. Met in het voorwoord de waarschuwing dat nieuwe lezers het beter niet alleen bij dit stuk kunnen laten.

Beckett beschouwde *Eleutheria* als 'mislukt', nadat hij aanvankelijk nog pogingen had laten ondernemen (onder meer door zijn latere Nederlandse vertaalster Jacoba van Velde) om het in Parijs opgevoerd te krijgen. Zelfs een publicatie bij de Editions de Minuit was afgesproken, toen hij alsnog besloot de tekst terug te trekken. Sinds kort kan iedereen vaststellen of hij destijds gelijk had of niet. Maar de vraag heeft aan urgentie ingeboet, omdat in het licht van Becketts latere werk alles van zijn hand de moeite waard is geworden. Al was het alleen maar om beter de ontwikkeling te kunnen volgen, waaruit zulke meesterwerken als *Godot*, *Eindspel* en *Gelukkige dagen* zijn voortgekomen.

In *Eleutheria* zit veel dat vooruit wijst naar wat in 1947 nog komen moest. Thematiek, personages, dialogen - het is allemaal onmiskenbaar Beckett. Maar dan zonder de overweldigende originaliteit van het toneelbeeld: de lege ruimte met die ene boom, waarin Vladimir en Estragon vergeefs op Godot wachten, het van god en alleman verlaten onderkomen van Hamm en Clov met de twee vuilnisbakken waarin Hamms ouders huizen, het heuveltje waarin de aandoenlijke Winnie langzaam maar zeker verzinkt. Hiermee vergeleken doet *Eleutheria* bijna conventioneel aan.

Het toneel bestaat, althans in de beide eerste bedrijven, uit twee delen, waarop gelijktijdig wordt gespeeld. Het ene stelt de salon voor van de familie Krap, het andere de kamer van de zoon des huizes, Victor. De kamer, die het merendeel van de ruimte in beslag neemt, gaat ongemerkt over in de salon. In zijn aanwijzingen schrijft Beckett: 'als het vuile in het schone, het armzalige in het nette, de ruimte in de beklemming'. In het derde en laatste bedrijf is nog alleen de kamer over, waar een bont gezelschap probeert Victor over te halen tot een terugkeer naar de schoot van het gezin. Tevergeefs uiteraard.

In het stuk exploiteert Beckett de tegenstelling tussen het burgerlijke conformisme van de familie en het zelfgekozen isolement van de zoon. Twee jaar eerder heeft hij zijn verwanten de rug toegekeerd en sindsdien leeft hij in dezelfde 'povere inertie', waarin ook Becketts proza-helden Belacqua en Murphy trachten stand te houden. Volgens zijn stervende vader (die als enige met de zoon meeleeft) bevindt hij zich 'in de waarheid'.

Wat wil dat zeggen? Vader Krap, die van zichzelf beweert: 'Ik ben als de koe

die, voor het hek van het abattoir, heel de absurditeit van de weilanden begrijpt', weet het wel. Wie 'in de waarheid' leeft, probeert zo min mogelijk te leven, in een Schopenhaueriaanse wilsverzaking. Want willen leven, dat is de grote vergissing. Met een typische Beckett-redenering wijt hij dat aan het 'materiaal': 'Of er is te veel en dan weet je niet waar te beginnen, of er is te weinig en dan loont het de moeite niet om te beginnen'.

De overige personages zijn minder lucide. Victors moeder schaamt zich voor de mislukking van haar zoon en zou willen dat hij 'op de Balkan' crepeerde, in plaats van in Parijs waar de burens het kunnen zien. Zijn verloofde Olga neemt het leven zoals het is, zonder zich om zin of onzin te bekommeren. De lugubere dr. Piouk (naar het Engelse *puke*, braken) ziet in een verbod op voortplanting, in anticonceptie en euthanasie de oplossing voor alle problemen van de menselijke soort. In het laatste bedrijf zal hij Victor niet voor niets een zelfmoordpil offeren.

Het gezonde verstand wordt vertegenwoordigd door de glazenmaker, die in het tweede bedrijf de ruit komt herstellen welke Victor met zijn schoen heeft stuk gegooid. In het derde bedrijf krijgt hij, als in een Pirandello-stuk, gezelschap van een ongeduldige toeschouwer, die het podium opspringt omdat hij nu wel eens wil weten wat die lethargische Victor precies bezielt. Met assistentie van een immer glimlachende Chinese folteraar, die dreigt Victors nagels uit te trekken, krijgt hij antwoord op zijn vragen.

Pas dan komt de betekenis van de titel (*Eleutheria* is Grieks voor vrijheid) ten volle aan het licht. Over zijn leven op de kamer deelt Victor namelijk mee: 'Het is een leven dat wordt opgevreten door zijn vrijheid. Ik heb altijd vrij willen zijn. Ik weet niet waarom. Ik weet ook niet wat dat wil zeggen, vrij zijn [...] Maar, ver van de woorden, weet ik wat het is'. De dood is daarom geen oplossing. Want: 'Als ik dood was, zou ik niet weten dat ik dood was. Dat is het enige wat ik tegen de dood heb. Ik wil genieten van mijn dood. Dat is vrijheid: zich dood zien'.

De dood van zijn vader (tussen het eerste en het tweede bedrijf) doet hem echter beseffen dat dit streven op een illusie berust: 'Men kan zich niet dood zien. Dat is theater'. Ook de zelfmoord blijkt geen oplossing te zijn, evenmin als de terugkeer naar de gewone wereld. Hij besluit op zijn kamer te blijven, zijn dagen slijtend met: 'mijn ketens tegen elkaar te wrijven. Van de ochtend tot de avond en van de avond tot de ochtend. Dat kleine nutteloze geluid zal mijn leven zijn. Ik zeg niet mijn vreugde. Dat laat ik aan jullie over, de vreugde. Mijn rust. Mijn vagevuur...'

Voor wie Becketts werk een beetje kent, zijn dit natuurlijk vertrouwd aandoende zinnen. Victors voornemen komt overeen met wat Beckett zelf zijn leven lang als schrijver heeft gedaan - een paar 'krassen' zetten op de 'rots', een 'paar miserabele millimeters winnen', zoals hij het ooit in een vraaggesprek heeft uitgedrukt. In *Eleutheria* is inderdaad het hele universum van Beckett al aanwezig, maar door de duidelijkheid ontbreekt er ook iets: het tergende raadsel, dat hier in de uitgesproken zinnen lijkt te verdampen, terwijl het elders in al zijn geheimzinnigheid compromisseloos wordt verbeeld en daardoor des te meer indruk maakt.

Naar eigen zeggen is Beckett in de jaren veertig toneel gaan schrijven om afleiding te vinden voor de 'depressie' waarin het schrijven van proza (de trilogie

Molloy, *Malone sterft* en *Naamloos*) hem dreigde te dompelen. Aan *Eleutheria* valt dat af te lezen. Ondanks de hier en daar zeer aanstekelijke zwarte humor blijft het stuk onder het niveau van het proza. Pas met *Wachten op Godot* zou de beoogde afleiding voor het eerst tot een toneelstuk leiden dat zijn bestaansrecht volledig aan zichzelf ontleent.

(*de Volkskrant*, 2-6-1995)